

Akademiker till u-länderna

(Dagens Nyheter 14. 5. 1963, s. 4)

Fil lic Tore Nordenstam (bilden) – lärare i filosofi vid universitetet i Khartoum – redogör i denna artikel för u-ländernas svårigheter att få akademisk personal till sina universitet och diskuterar vad som från svenskt håll kunde göras för att stimulera svenska akademiker till u-landstjänstgöring.

Det finns ett stort behov av akademiska lärare i u-länderna. Universiteten växer snabbt; och nya tillkommer ständigt. Det mest slående exemplet på den våldsamma akademiska expansionen är Nigeria, där fyra nya universitet inrättats under de två senaste åren. Tillväxten leder till åtskilliga problem som inte synes ha beaktats i den svenska u-landsdebatten. Det gäller framför allt rekryteringen av akademiska lärare, där Sverige och andra västeuropeiska länder skulle kunna göra en stor insats. Gunnar Myrdal har framhållit att export av universitetslärare till u-länderna skulle innebära en insats av helt andra mått än de utbildningsstipendier för studenter från u-länderna som är populära nu. Någon sådan export har hittills inte ägt rum i någon nämnvärd omfattning, och det finns goda skäl till det. Det finns åtskilliga praktiska problem att lösa, och svenska myndigheter har helt enkelt inte intresserat sig för frågan.

Redan nu har flera universitet i u-länderna stora rekryteringssvårigheter, och svårigheterna kommer att öka: år 1980 beräknas behovet av universitetslärare enbart i Afrika uppgå till över 20 000. Var skall de tas ifrån?

Majoriteten av den akademiska personalen vid de afrikanska universiteten (jag skall i fortsättningen begränsa mig till dem, men liknande torde gälla för många andra u-landsuniversitet) utgörs än så länge naturligt nog av utlänningar. Med tanke på hur lång tid det tar att föra fram en student till docent- och professorskompetens och med tanke på att nya institutioner kommer att inrättas kan man räkna med att en stor del av u-ländernas universitetslärare kommer att utgöras av utlänningar åtminstone under de närmaste 20 åren.

Vid de engelskspråkiga universiteten är de flesta utlänningarna engelsmän, många kommer också från Pakistan och Indien och i växande omfattning också från östeuropeiska länder. Ett fåtal kommer från andra västeuropeiska länder än England. Av flera skäl tenderar dessa proportioner att förskjutas. Det expanderande engelska universitetsväsendet suger upp allt fler på hemmamarknaden; u-länderna kan endast erbjuda jämförelsevis låga löner, samtidigt som den ständigt ökande diskrepansen mellan rika och fattiga länder ställer u-länderna i en allt oförmånligare dager; de yttre villkoren för undervisning och forskning är ofta torftiga. Den tid är förbi då u-landsuniversiteten i Afrika kunde locka folk med högre löner än andra universitet vanligen erbjuder. Det förekommer praktiskt taget inte att en kvalificerad akademiker från Förenta staterna söker en tjänst vid ett afrikanskt universitet i vanlig ordning; däremot händer det att amerikaner kommer över på s e c o n d m e n t för begränsad tid, till exempel två år, under extra förmånliga ekonomiska förhållanden: bibehållen amerikansk lön plus ett ansevärt tillägg för utomlandstjänstgöringen. I den mån som Västeuropas standard stiger blir lågt avlönade u-landstjänster i motsvarande grad mindre attraktiva för västeuropeer.

Det finns alltså en tendens till en minskad andel akademiska lärare från västländerna. Det är ett oroande perspektiv att väst på detta vis låter nyckelposter för kontakt och inflytande glida sig ur händerna.

Det kommer naturligtvis alltid att finnas folk som är villigt att söka sig till u-landsuniversiteten, till exempel av följande kategorier: nybakade akademiker som finner det svårt eller omöjligt att starta en akademisk karriär i hemlandet och tar u-landstjänsten som en språngbräda; yngre idealister och äventyrare, folk som vill ut ett tag; de som med fördel kan forska i u-länder (geografer, botaniker,, sociologer och andra); akademiker från låglöneländer, det vill säga i praktiken i stor utsträckning

andra u-länder som Indien och Pakistan; pensionerade professorer från Europa; personer som är beredda att lämna en ordinarie befattning för kortare ulandstjänstgöring (på secondment, "experter"). Detta innebär att u-landsuniversiteten väl kan besätta de lägre posterna som attraherar unga akademiker, men att de får allvarliga svårigheter att fylla ut mellanposterna och även professurerna i många ämnen. De nybakade, idealisterna, äventyrarna, forskarna, pensionärerna är i allmänhet intresserade av att stanna några år, men inte längre. De enda som är intresserade av långa tjänstgöringar är låglöneakademikerna. Och de yngre akademiker som gärna skulle stannat en längre tid tvingas av olika omständigheter att ge sig i väg; mer om det nedan. Omsättningen av personal vid u-landsuniversiteten är livlig.

Från universitetens synpunkt är detta inte särskilt önskvärt. Det tar tid innan man vänjer sig vid de speciella förhållandena på platsen och i landet, alla unga akademiker är inte borna pedagoger eller vetenskapliga naturbegåvningar; att föra fram en kull till examen tar fyra fem år, och det är alltså önskvärt att lärarna stannar mer än tre fyra år, som nu är vanligt. Det gäller framför allt chefsbefattningarna, professurerna, men också alla andra lärarbefattningar (lectureships). Ett expertsystem à la Unesco är misslyckat för universitetens del.

Problemet har sålunda två sidor: att rekrytera lämplig personal och att behålla personalen för tillräckligt lång tid.

Bakgrunden till båda aspekterna på problemet är framför allt ekonomisk: u-landsuniversiteten ger låga löner. För en ungarfamilj eller en ung familj är det problemet överkomligt, men när barnen kommer upp i gymnasieåldern och kanske redan tidigare blir ekonomin ett oöverstigligt hinder. Vill man att barnen skall ta en svensk studentexamen till exempel (ofta saknas goda skolor i det land man arbetar i), så måste barnen placeras på internatskola eller inackorderas. Har man en lön på säg 25 000 kronor, är det inte möjligt att placera två barn i internat à minst 5 000 kronor per barn, inte minst med tanke på hur mycket dyrare det oftast blir att bo i ett u-land och semestra och forska i Europa.

Svenska exportföreningen har visserligen ett antal (relativt små) stipendier för utlandssvenska barn, men de tycks inte vara tillgängliga för barn till personer som inte är sysselsatta i näringslivet. Dessutom är det synnerligen ont om platser på de fåtaliga svenska internaten. Även den mest sparsamme och idealistiske u-landsarbetare kan därför tvingas söka sig hem efter några år. Och när han kommer hem riskerar han att ha blivit "bortglömd" under tiden. Hans konkurrenter har haft bättre möjligheter till forskning och har alltså blivit mer kvalificerade; och konkurrenterna får dessutom en extra belöning för att de arbetat just i Sverige i form av tjänsteårstillägg.

Vad skulles då Sverige kunna göra? Jag tror att det finns ett stort potentiellt intresse för u-landstjänstgöring i Sverige, inte minst bland akademiker, och att Sverige skulle kunna göra en synnerligen värdefull u-landsinsats på det akademiska området. Att så litet gjorts hittills beror delvis på ren okunnighet om möjligheterna, men framför allt på att det potentiella intresset stupar på praktiska hinder. NIB vore det rätta organet att utreda vad som kan göras. Till de saker som bör undersökas hör: 1) skolfrågan; 2) möjligheterna att införa tjänstgöring på secondment; 3) möjligheterna att subventionera u-landsuniversitetens löner med ett svenskt tillägg som skulle garantera en viss minimilön beroende på löntagarens kvalifikationer och ~arbetsförhållanden; 4) frågan om tjänsteårsberäkning för u-landstjänst; 5) pensionsfrågan; 6) sjukförsäkringsfrågan.

En statlig internatskola vore en möjlighet att lösa barnens skolgång. Tjänstgöring på secondment skulle vara värdefull under vissa omständigheter, men med tanke på att långa tjänstgöringsperioder är att föredra skulle det i allmänhet vara bättre med anställning i vanlig ordning – den svenska insatsen skulle då inskränka sig till att trygga u-landsakademikerns existens. En svensk akademiker som tar plats vid ett u-landsuniversitet tvingas nu att emigrera av ekonomiska skäl – lönen tål inte vid en svensk beskattning. Men det innebär att han frånhänder sig alla sociala förmåner i Sverige, också när han är hemma på semester. Att bli allvarligt sjuk är en katastrof för honom, och i ett u-land löper man ovanligt stor risk att bli sjuk. Uländernas akademikerbehov är så stort att man skulle kunna tänka sig en särskild akademikerkarriär för dem – därför är pensionsfrågan också viktig. Frågan om smidiga övergångar mellan svensk och utländsk tjänstgöring måste också diskuteras i en tid den traditionella svenska akademiska isoleringen har möjligheter att brytas.

Den akademiska arbetsmarknaden håller på att internationaliseras. Vill Sverige ställa sig utanför? Har Sverige råd att ställa sig utanför?